

ban művészi, és a groteszk torzítás a lényeg-látó leleplezést, a meghökkentő rábresztést fel tudja lobbantani. — Vagy talán túl magas a mércé, amelyet Tolnairé alkalmazok? Első pályaszakaszában kortársai szívesen emlegettek vele kapcsolatban világirodalmi rokonoikat: próbáljuk csak meg Tolnait hozzájuk mérni! Dávid Gyula jószemű irodalmárnak bizonyul, mint láttuk, Tolnai egyes műfajainak elemzésében, és abban is, ahogy az általános keretet megrajzolja s az új íróit elindítja, egyet tudok érteni vele: valóban az Arany—Gyulai-féle eszményítő realizmusból, a „nép-nemzeti” ihletésből indul ő ki, innen érthető meg. Vitában csak a kései pályaszakasz, a marosvásárhelyi időszakot lezáró két regény megítélésében állok vele — a próbakövet majd a harmadik pályaszakasz regényei fogják szolgálatni.

Az, hogy Dávid Gyula jó filológus, kiviláglék a könyvnek szinte minden lapjáról. Nagyon helyesen valóságos lelkiismereti kérdést csinált abból, hogy az életpálya dokumentumait hézagatlanul összegyűjtse; ez még a marosvásárhelyi évekre nézve is csak látszólag volt könnyű feladat: az újonnan talált anyaghamizást rendezni és értékelni is kellett. A marosvásárhelyi publicisztika és irodalom-szervező kísérletek nélkül nehezebben találnánk meg a kulcsot írónk emberi magatartásához és műveinek élményi forrásaihoz. A jó filológus tárta fel — igaz, hogy nem előzmény nélkül — az életmű egészét, különösen a lírában és a kisebb műfajokban. De lelkisínylés volna Dávid Gyulában pusztán csak az adatgyűjtőt értékelnünk: megvan benne és érvényesül is minden adottság, amire a jó irodalmárnak szüksége van. Nem ok nélkül említtem elsőnek jellemteni és lélektani érzéklet. Az ember és író Tolnai közéleti és alkotói tevé-

kenységét is csak akkor látjuk helyes megvilágításban, ha jellemének valódi rugóit, különösen a rejtettebben munkáló hatóerőket leleplezzük. Dávid segített lerombolni azt az időlomot, amelyet elmúlt évtizedek Tolnaiból építettek; olyan portrét sikerült alkotnia, amely a torzulások leplezetlen feltárása révén is mintegy szánalmat érez a jobb sorsra kijelölt egyéniség iránt. Dávid műelemző készségének van egy igen jellemző és méltánylandó vonása. Tudja, hogy a tárgyalt életműhöz, éppen problematikussága révén nem lehet a poétika és az esztétika — legyen szabad így mondanom — modernkedő módszereivel közeliedni; ezektől nyilvánvalóan távoltartja magát, de eljutott az elemzési módszernek arra a szintjére, amelyet a modernkedéstől még nem érintett európai és magyar irodalomtudomány korszerű vonala képvisel. Összefüggésekben, társadalmi képletekben gondolkodik, ezeken belül az adott művet belülről nézi, a magjából, az alapvető írói szándékból indul ki, s innen kifelé haladva építi fel a mű alkatát, tárja föl jellemzésbeli, szerkezeti, formai sajátosságait. Korképeivel, kipillantásaival igazolja, hogy nemcsak elemző, hanem irodalomtörténész is: mindig kiépíti a kapcsolatot a század második felének fejlődési vonalához. Az egyébként józan elemzőt persze szimpátiája itt-ott elnézővé teszi a művek gyöngéi iránt; láttuk, hogy a fölfelé fejlődő vonal megrajzolása alapos kétségeket ébreszt. S ha természetesen jogosult igényeket táplálunk a monográfia írójának irodalomtörténeti fejlődése iránt, azt kívánhatjuk, hogy érdeklődése a jövőben jobban terjedjen ki a műveknek nem éppen tisztán formai oldalára, hanem a bennük rejlő esztétikumra is.

Barta János

KENYERES ZOLTÁN: GONDOLKODÓ IRODALOM

Bp. 1974. Szépirodalmi K. 472 l.

Változatos a *Gondolkodó irodalom* tematikája, a szerző sokirányú érdeklődését tükrözi. A tanulmánykötet tanúsága szerint Kenyeres Zoltán nem zárkózik be egy-két témakörbe. Számos kérdés izgatja, s ez a megnyerő szellemi nyugtalanság újabb és újabb területekre vezet. Felfedező és elemző kíváncsisága ellentmond bármiféle kényelmes megállapodottságnak vagy éppen a figyelem szűk határok közé szorításának. Ugyanakkor ez a mozgékony és sokfelé tekintés igen szerencsésen párosul munkásságában az elmélyedésre és alaposra való hajlammal, a türelmes és tüzetes vizsgálatok készségével. A tematikai színesség távol áll a tervszerűtlen csapongástól, a felszínes témaváltogatás módszerétől.

Bármihez nyúl a tanulmányok írója, mindenről magvas és lényeges mondanivalója van, s a választott témákhoz és tárgyakhoz mindig belső érdekelttség kapcsolja. A többfelé húzó vonalomal összefonódik a sokoldalú tájékozottsággal, a széles körű és alapos ismeretanyaggal, a tökéletesen megbízható tárgyi tudással. Ebben a kiváló fölkészültségben együtt van a filozófiai iskolázottság, a korszerű esztétikai és poétikai műveltség, az eszmetörténetben való jártasság, a műelemző érzék, az interpretációs képesség és természetesen századunk magyar irodalmának olyan ismerete, amely a hazai jelenségek világirodalmi távlatba állítására, az egyetemes irodalomtörténeti viszonyításokra is képessé tesz.

Megvan tehát a fedezete az imponáló változatoságnak és sokrétűségnek.

Kenyeres Zoltán kutatásai sokfelé ágaznak, mégis fölfedezhető bennük az összefogottság és a koncentráltság. Ilyen összefogó tényező a gyűjtemény tárgykörének az időbeli körülhatároltsága, hiszen nyilvánvaló, hogy a fiatal kutatót mindenekelőtt a XX. századi magyar irodalom világa érdekli, ez az időszak köti le irodalomtörténeti figyelmét. Ezen belül elsősorban az irodalomszemlélet alakulástörténete, az irodalomról való gondolkodás nagy példái, kritikátörténeti kérdések foglalkoztatják; a műfordítás legújabbkori története felmérő összefoglalásra, és nem utolsósorban modern líránk útjai és kimagasló teljesítményei kaptak eddig elsődleges szerepet kutatásaiban. Módszerbeli sajátosságnak tekinthető, hogy a tanulmányíró nem rajzol teljes igényű portrékat, átfogó pályaképeket — leginkább a Weöres-esszé közelít a teljességre törő, az időrendhez is igazodó életmű-elemzés módszeréhez —, a legnagyobb alkotók életművéből is főként egy-egy nagyjelentőségű fejezetet emel ki, metszeteket készít, ezeket veszi szemügyre. A műfajok közül láthatóan a lírához vonzódik elsősorban, emellett a kritika- és eszmetörténet áll hozzá legközelebb. Az egységsítő szemléleti elemek közül mindössze arra utalunk, hogy Kenyeres Zoltán egyáltalán nem híve az erőszakolt vagy mesterséges elméleti konstrukcióknak, határozottan tartózkodik bármiféle túlságba vitt elméletieskedéstől. Semmiképpen nem jelent ez holmi elméletellenességet, hiszen a szerző egyik figyelmét érdemlő erénye épp a teoretikus képzettség, ennek a kamatoztatása, hasonlóképp az eszmék világában való otthonos eligazodás, az eszmei tisztánlátás és az eszmetörténeti vértettség. Illyéha véletlen példaul, hogy sokat foglalkozik kritikátörténeti és irodalomszemléleti kérdésekkel, amelyek vizsgálata közvetlen alkalmat kínál az igényes elméleti gondolkodásra. Akkor is megmutatkozik ez az elméleti tudás és jártasság, ha a filozófiával, a társadalomelmélettel vagy eszmetörténettel csak áttételesebben és távolabbról összefüggő irodalmi jelenségek tárgyalására kerül sor. Ilyenkor sem hiányzik Kenyeres írásaiból az eszmei igény, a gondolati hatóelem, a mértéktartó teória-alkalmazás. Rendre megtalálja — megteremt és felhasználja — a kiszemelt tárgy megközelítéséhez és biztos hálabafogásához szükséges kategóriákat, szempontokat s alapelveket. Így tudja például meggyőzően ábrázolni a Lukács-életmű lényeges részleteit. Illyés irodalomfelfogásában a racionalizmus, a plebejus demokratizmus, illetve a szellemes metaforánál jóval mélyebb értelmű „független elkötelezettség” és „bátor óvatosság” elemeit tekintti jellegetőnek. Az „elvont tárgyiaság” vezérszempontja segítségével méri

újszerűen a hajdani *Újhold*-kör líráját, a „látomásos népdal” kategóriájába foglalja a felszabadulás utáni új népi líra úgyszintén részletesen és gondosan megnevezett jellegzetességeit. Weöres Sándor költészetéről szólva a mítosziság és a játékvers természetrajzát adja; Szabó Pál regényének (*Talpalatnyi föld*) az elemzése pedig jó alkalmat nyújt számára a metaforikussal párba állított metonimikus regényszerkezet eredeti és szellemes jellemzésére. Az afféle találó kategóriák és elemzési szempontok hajlékonyan alkalmazkodnak az anyag természetéhez, szerfölött termékenyek, jól segítik az elemzőt a részletvizsgálatokban és a messzebb vivő összefüggések földerítésében, egyúttal az olvasót új fölismerésekkel gazdagítják és továbbgondolásra is sarkallhatják.

Föltehetően alkalmi megbízások és feladatok is közrejátszottak némelyik írás létrejöttében, de ezekben az esetekben sem érzik a műveletekben semmiféle kényszeredettség, nem tapasztalhatók az ihletelen, mechanikus rutinmunka rossz jelei. Az esszéék hőfoka egyenletes, színvonaluk is szembeötlően kevés ingadozást jelez, érdekességük és igényességük úgyszólván töretlen. Gyenge, érdektelen, sikerületlen tanulmány nincs a kötetben. Az átlagszínvonal is magas tehát. A *Gondolkodó irodalom* néhány darabja pedig külön figyelmet is érdemel, mert kiemelkedő, valamilyen okból úttörő érdemű, különlegesen fogós témáról mond lényegest, eligazító értékű tanulságokat fogalmaz meg, még föl nem tárt területekre vezet, újszerűen világít meg összefüggéseket — vagyis magas igényvel oldja meg a kitűzött feladatot. A tanulmánykötet jelentőségét és rangját tanúsíthatja, hogy a legtöbb fejezete ilyennek minősíthető. Ide soroljuk a Lukács Györgyről szóló tanulmányt, Illyés irodalomszemléletének elemzését, a magyar költészet 1945–48 közötti szakaszát vizsgáló korszakáttekintést, a Weöres-lírának szentelt kísérletet, a „harmadik nemzedék” fogadtatását bemutató dolgozatot és a költői műfordításunk negyedszázadáról adott összefoglalást. Ezek a könyv legértékesebb darabjai, de a minősítéshez hozzá kell tenni, hogy a többiek sem csökkentik a válogatás súlyát, valamilyen mértékben kivétel nélkül gyarapítják Kenyeres Zoltán teljesítményének az értékeit, teljesebbé teszik a legnagyobb súlyú tanulmányokban felmutatott eredményt.

A *Lukács György és a magyar kultúra* című írás elfogulatlan tárgyilagossággal vázolja fel azokat a kapcsolatokat, amelyek a nagy filozófust és esztétát irodalmunkhoz, művészetünkhöz és szellemi életünkhöz kötötték. Lukács „sugárzó szelleméhez lennének hűtlenek — írja Kenyeres Zoltán —, ha szoborrá merevíténénk alakját, és tétéleiből dogmákat készítenénk”. Ez az örökségvállaló szemlélet

vezérli, amikor az áttekintésben a vitától sem tartózkodva rámutat azokra a lukácsi tételekre, amelyekkel irodalomtörténetírásunk nemigen érthet egyet. A tisztelet nem jelenthet önállótlan azonosulást, a hiánytalan elfogadásnál többet érhet az érdemi polémia, amely szét tudja választani a helytállót és a tévest. Ezt példázza ez az esszé is. Amit elmond, pontos és lényegbevágó, jóllehet a téma oly szövevényes, hogy a kutatásokat ebben a tárgykörben tovább kell folytatni, hogy az alapvetésnek is tartható, gazdag és alapos vázlat majdan teljes ábrázolásá bővíthessen. Az *Ilyés Gyula irodalomszemlélete* azzal emelkedik a jelentős tanulmányok sorába, hogy az egész életmű belső logikájának és jellegadó tartalmának az átértésével sikerül benne feltárni a társadalom osztályszerkezetének a tudatosításából eredő nemzeti elkötelezettség és a plebejus demokratizmus művészet szemléleti tartalmait, a paraszti-plebejus szemléleti illyési esszéírás meghatározó minőségeit. A megközelítés alapszempontjai és a velük összekapcsolt kategóriák elsörendűen alkalmasak az elemzés műveleteinek az irányítására. A „harmadik nemzedék” fogadtatása — mely az „Eszmék” után már „A líra tájai”-ra vezet — a líratörténet és a kritikátörténet elveit alkalmazza együttesen, roppant tanulságosan, remek leleménnyel, újszerű megfigyelések kimondásáig jutva. „A bírálatok, melyeket a harmadik nemzedék indulásakor kapott, azért voltak tévesek és igazságtalanok, mert kiszakították e költőgenerációt abból az összefüggés-láncolatból, ahova tartozott, többnyire a bírálókkal együtt” — olvassuk az írás egyik tézisént. A mintaszerű dolgozat a „visszahelyezést” végzi el, s eközben a nemzedék szereptudatáról, helyzetéről, lírájáról, a korszak kritikájáról, a magyar baloldal problémáiról s a 30-as évek szellemi életéről egész sor kitűnő észrevételt kapunk.

A líratörténet, a költői művek elemzője főként a *magyar líra 1945-től 1948-ig* című periódus-feldolgozásban, valamint a *Mitosz és játék* című Weöres-esszében produkál elsőrangút. Az előbbi valóságos gazdagságához méltó módon ábrázolja líráknak ezt a fejezetét, meggyőzően választja szét az áramlatokat, jól különbözteti meg a különféle csoportokat,

tömören jellemzi az egyes alkotókat, s külön is megvizsgálja a fiatal költészet két ágát, az „újholdasok” líravilágát és az új népi lírikusok irányát. Úttörő érdemű vállalkozás ez, s ha itt-ott az arányokat, a hangsúlyokat lehetne is vitatni, nem kétséges, hogy a kép hiteles, maradandó értékű összefoglalása egy időszak lírájának. A Weöres-líra elemzése kivált azért figyelemkeltő, mert az egyre gyarapodó szakirodalom eddigi megállapításaihoz képest is tud újat mondani erről az oly nehezen átvilágítható költői világról, egy-egy költemény és egy-egy verstípus érzékeny interpretálásával s az olyasféle összefüggésrajzokkal, amilyet például az ún. Sziget-mozgalmak és a weöresi világkép érintkezésének a felvázolása elénk tár. Végül a *Költői műfordításunk negyedszázada* című áttekintést emeljük ki; nemcsak a filológiai alaposság, a széles körű tárgyismeret és a fölünyes anyagbirtoklás példájaként, hanem azért is, mert — bár a címében megjelölt feladatot némileg szűkebbre vonja — elsőként kísérli meg ennek a mostohán kezelt területnek a földérintését, s miközben elvégzi az alapozást, olyan kis remeklésekre is futja az erejéből, mint a *The Waste Land* kétféle magyar tolmácsolásának az összehasonlítása.

Az említetteknél kisebb jelentőségű tanulmányok közt is értékes kísérletek vannak — az *Egy regényszerkezet lehetőségei* például —, itt akár a tartalomjegyzék felsorolását is adhatnánk. Ezekhez talán több kiegészítő vagy ellenvető széljegyzetet is lehetne fűzni — pl. a József Attila kritikai szemléletéről szóló korai írás nem oly elmélyült, mint a többiek; a *Korszakok és korszakfordulók* inkább regisztráló jellegű; a Bóka-portréban mintha túlságosan közelről és elnéző megértéssel néznék a modellt — de a lényegen, vagyis a kötet egész megítélésén ez nem változtatna.

A kötet bizonyossága szerint Kenyeres Zoltán a fiatal irodalomtörténész nemzedék egyik legkiforrottabb, a legtöbb reményre jogosító tagja. Bemutatkozó könyve az átlagos pályakezdés eredményeinél sokkal többet mutat fel, olyan irodalmárt avat, akitől a szaktudomány igen sokat várhat.

Fülöp László

DÖMÖTÖR TEKLA: A NÉPSZOKÁSOK KÖLTÉSZETE

Bp. 1974. Akadémiai K. 260 I.

Akik a költői műfajok áttekintésével, rendszerezésével akár mint irodalomkutatók, esztétikusok, akár mint folkloristák foglalkoztak, sokszor érezték, hogy a párhuzamosnak tetsző műköltészeti és folklor-kategóriák nem

mindig hozhatók rokonkapcsolatba egymással.

E kérdésnek szenteli Dömötör Tekla új könyvének bevezető részét. „A 19. század, mely az európai népköltészetet fölfedezte, a